

ПРИЧИНИ ЗА ПЛАГИАТСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

Проф. д.физич.н. Искра Арсенова

Институт по електрохимия и енергийни системи към БАН

e-mail: isarsenova@gmail.com

REASONS OF PLAGIARISM IN BULGARIA

Iskra Arsenova

Summary

The paper gives the definition of plagiarism in science and higher education. The types of plagiarism by different marks are shown. The main reasons for plagiarism are described. The academic, economics, technological, social, cultural, legal causes are analyzed. Some interesting data about the perception of plagiarism in Bulgaria and Turkey are shown. The problem of plagiarism in science is serious, but ... While in society does not create an atmosphere of intolerance to it all good intentions will remain unrealized.

Key words: Science, Plagiarism, Higher education, factors for plagiarism.

Въведение

Плагиатството става все по-сериозен проблем в академичните среди, включително висшето образование. За сериозността на проблема говори проведена в Мадрид конференция от 17 – 18 ноември 2008 г., посветена на етичните проблеми на науката, организирана от Форума по научна добросъвестност (Research Integrity Forum) при Европейския научен фонд (European Science Foundation). Констатацията на участниците в конференцията е, че системата за борба с научното мошеничество в Европа се свежда по-скоро до постигане на консенсус и на самоуправление на научната общност, отколкото до закон. На тази конференция европейските учени решиха да консолидират усилията си за борба срещу мошеничеството в науката и в частност срещу плагиатството <август, септември 2014 www.esf.org/.../scientists-resolve-to-crack-down >

По същество плагиатството представлява кражба на чужд интелектуален, творчески труд. Нарушителят представя чуждата работа за своя. Значе-

нието на думата *plagium* може да се намери в римското право (*plagium* означавало ‘престъпна продажба в робство на свободен човек, за което се полагало бичуване (*ad plagas*)’. На латински език *plagium* означава ‘открадвам’.

В правото под плагиатство се разбират умишлени действия за незаконно присвояване на авторство на чуждо произведение на литературата, изкуството или науката, които действия подлежат на гражданска и даже наказателна отговорност.

Обзорът на литературата показва, че понятието „плагиат“ е доста точно дефинирано. Съдържанието на понятието обаче засега е размито и нееднозначно. Най-често плагиатството се бърка с пиратството, при което има използване, копиране, публикуване на чужди авторски материали. За да има плагиатство, действията по присвояване на авторството на чуждите материали в крайна сметка трябва да доведе до облага. Най-често срещаното плагиатство е представянето на чужди текстове за свои. Използване на сюжети, теми, идеи, поднесени в по-различна форма, не се счита за плагиатство.

Борбата с плагиатството предполага познаването на видовете плагиатство и причините за неговото съществуване и дори развитие.

Видове плагиатство

В литературата се срещат няколко различни класификации на плагиатството. От позициите на дейността подход се различават следните видове плагиатори:

Копиращ (Copying);

Миксатор (Mixator) – представящ смес от собствени и заимствани от други автори аргументи, без да ги цитира;

Перефразатор (Paraphrazator);

Фалшификтор (Falsify) –представящ измислени данни;

Публикуващ една и съща вече публикувана информация без цитиране на старата публикация (Republication);

Тиражиране на информация без разрешението на автора (Replicator);

Добавящ към чужд материал без разрешението на автора допълнителна информация и, замяна на думи и изрази (Rewriter);

Компилатор (Compiler) – заимстващ текстове от няколко автори често с изменение на стилистиката и граматиката на чуждия материал;

Намери и замести (Find and replace) – поставя нови ключови думи и

фрази в текста, но запазва същността му;

Грешка 404 (Error 404) – цитиране на несъществуващи или неточни източници;

Струпващ (Aggregation) – цитира коректно, но не оригинални източници;

Re-Tweet – цитира правилно, но структурата.

По обем се различават следните видове плагиатство:

Пълно плагиатство, известно и като „комплексно плагиатство“, означава копиране на оригиналното съдържание дума по дума, без да се променя нищо в него, и представяне като свое. В този случай е налице липса на оригинални изследвания.

Частичното плагиатство се получава при съчетаване на данни от два или три различни източници в неголеми размери. Този вид плагиатство се отнася до копирането на работа от някой друг, не напълно, а частично. Лицето използва перифразиране и така то представя една и съща идея в различна форма чрез манипулиране на езика на оригиналното съдържание. По този начин плагиаторът се опитва да бъде оригинален, но работата не съдържа никакви първични изследвания. Неадекватност на знания по даден предмет е често срещана причина за частично плагиатство.

Минималистично плагиатство е плагиатството, при което човек перифразира едно и също съдържание, но в различни места. По този начин плагиаторът се опитва да копира идеи, мнения, мисли и идеи на друг автор, но така, че да не изглежда работата му като плагиатствана. Това, което той прави, е само промяна на конструкцията на изреченията и реда на мислите.

Мозаечното плагиатство е най-често срещано сред студентите. За случаите на мозаечно плагиатство причината най-вече е липсата на знание или незнание за плагиатство, както и за начините то да се избягва. Когато човек не променя конструкцията, но променя първоначалната формулировка, е мозаечно плагиатство. Резултатът е, че се променят изреченията, но думите остават същите.

От гледна точка на осъзнаване на постъпките най-пълна е класификацията, предложена от А. Поис <юли 2014, log-in.ru/books/osoboe-mnenie-pois-arpit-k-sebea >

Умишлен плагиатор, който умишлено присвоява чужди текстове.

Неумишлен плагиатор, който заимства под форма на подражание, случайно сходство, съвпадение с идеи, изказани или осъществени от различни автори независимо един от друг. Неумишленият плагиатор може да бъде подсъзнателен, случаен (неволен) и „тиражиран“.

Подсъзнателният плагиатор се проявява като човек „преровил“ множество документи и информации и достигнал благодарение на това до някакво решение или изводи, възможно дори и нови, несъществуващи в този вид до момента. При това той може да не помни и/или не разбира, че фактически си присвоява авторство, което изначално не му принадлежи и искрено вярва, че до дадените резултати и решения е дошъл съвършено самостоятелно.

Случаен плагиатор (неволен), доста често срещан в научната литература, е този, който заедно с други лица независимо едно от друго достигат до едни и същи изводи, решения и даже изобретения и ги представят по един и същи начин.

„*Тиражиран плагиатор*“ е получил почти масово разпространение, особено в научната литература. Той се появява поради това, че е прието да се цитира този източник на информация, който е най-популярен и е издаден в най-голям тираж. При това почти никой не си задава въпроса дали цитираният източник е първичният документ или цитатът е заимстван. Много често автори цитират източници, които не са ползвали *de visu*, а в някои случаи дори не се намират в страната. Такова тиражиране на цитирани източници без тяхното истинско ползване дори изкривява картината на развитие на науката.

Завоалиран плагиатор най-често се среща в научно-популярната и научната литература. Изразява се в това, че вече известното се излага (умишлено или неумишлено) без съответното цитиране и се поднася с претенциите на авторство. Друг вид завоалиран плагиатор е този, който представя данни или текстове от един автор, а цитира друг автор, на когото представените текстове не принадлежат.

Фактори, обуславящи плагиатството

Според Екстейн (Eckstein) плагиатството е причинено от субективни и обективни фактори.

Субективните фактори са свързани с нагласата и индивидуалните особености, амбицията и конкуренцията между участниците в академичния живот и игнорирането на правилата <август, октомври 2014, etd.uwc.ac.za/.../

Sentleng_MBIBL_2010.pdf? >

Обективните фактори включват натиск и очаквания, насочени към лицата от семейството и други външни източници; очакванията на обществото за квалифицирани и образовани работници и специалисти; несъответствие при определянето на правилното поведение и липса на правила за поддържане и прилагане на такова поведение. Липсата на адекватни знания по даден предмет може да принуди индивидите да препишат дословно текста от източниците <август, октомври, 2014, etd.uwc.ac.za/.../Sentleng_MBIBL_2010.pdf? >

Икономически причини

Икономическите причини за плагиатството са свързани преди всичко с разходите за труд за научна или изследователска дейност, с подобряване на финансовото състояние вследствие придобиване на диплома, степени и звания. Придобиването на последните е свързано с различни дейности като рецензиране, консултации, експертизи, които носят приходи на своите притежатели.

Лошото финансиране на научните изследвания, което води до непълноценното им провеждане, понякога е мотив за използване на чужди резултати. Невъзможността за снабдяване с необходимата техника, материална база, програмно осигуряване също води до заимстване или ползване на чужди резултати. Ниското заплащане на труда на преподавателите и изследователите нарушава баланса на трудовата им заетост. За да си докарат прилични доходи, те са принудени да работят на няколко места и поради тази причина не им остава необходимото за изследователска дейност време, което им „дава основание“ да прибегнат до присвояване на чужди резултати.

Технологични причини

Най-разпространената от тези причини е прогресът на интернет технологиите, които предоставят широк достъп до различни ресурси. Най-бързо, удобно, лесно и евтино е „копи-пействането“ (PC) на готови текстове. С PC не трябва да преписваш, да ксерокопираш. С Google-преводач дори не трябва да превеждаш. В редакциите на списанията се срещат ръкописи, и то често с почти безсмислени фрази в резултат на лош машинен превод. PC предоставя възможност за бърза компилация на текстове, фигури, графики, изображения. Към технологичните причини се отнася и информационна претовареност, която е съпроводена със стремителен ръст на новата информация; дублиране на информацията, увеличаване на достъпните канали за входяща информация;

липса на метод за сравняване и обработване на различни видове информация <септември 2014, guides.library.ualberta.ca/ content.php?pid...sid... >

Социални причини

Най-важната от тези причини е повишаване на социалния статус на плагиатора. Публикуването или използването на чужд труд се прави единствено с цел издигане в академичната йерархия, получаване на определени, защитени от закона права като диплом за образование, квалификация, степен, звание.

Търпимостта на обществото към лъжата като средство за получаване на диплом за образование или степен е другата социална причина, както и липсата на правило, възприето от обществото разбиране за интелектуалната собственост, за „споделената“ информация.

Културни причини

Незнанието за задължителното цитиране, за начините на цитиране, за технологията на цитиране са именно културните причини за плагиатството. Образованието – и висшето, и средното, не дават задължителни знания за цитирането. На докторантите също не се обръща сериозно внимание по въпроса за цитирането. Малко са студентите и докторантите, които са запознати с правилата за цитиране. Объркване за това как правилно се цитират източници и липсата на съгласуваност между различните изисквания за цитиране са проблемите, с които студентите и докторантите се сблъскват, когато цитират източници

Много студенти и докторанти поради невнимание, небрежност или немарливост при обработване на литературните източници стигат до плагиатство, докато правят предварително проучване. По време на подготвителната фаза перифразирание на материал и директно цитиране на материал може лесно да се смесят, ако студентите/докторантите не са внимателни. На по-късен етап, когато започва написването на работата, те вече не могат да направят разлика между това кой материал е техен и кой материал идва от литературните източници. В допълнение, един студент или докторант може да записва непълна или неточна библиографска информация и по-късно да не е в състояние да намери източниците, да ги цитира, за да гарантира, че те не са плагиатствани.

Друга причина е, че студентите, а дори и докторантите нямат добри представи за изследователската дейност. Нямат и изследователски опит, кой-

то е задължително условия за написване на дисертация, а защо не и на магистърска теза. Липсата на такъв навик води до неудовлетворителност и впоследствие до литературна кражба, за да се изпълни поставена задача.

За съжаление не всички хора са надарени с творчески талант на писатели или на пишещи хора. Хора с лоши писмени навици винаги търсят лесни пътища и плагиатството е един от най-разпространените.

Ниското равнище на изследователска култура, липсата на етични кодекси, липсата на научна етика и неуважение към работата на колегите също са причина за плагиатство (Одрей 2013).

Незнанието на чужд език е причина за умишлено плагиатство. Голяма част от студентите, докторантите и младите учени считат, че преводът на дадена публикация ги прави собственици на идеите на автора и не трябва да цитират. Преводът те приемат за научна дейност и смятат, че следва да си поставят името под преведения текст и не разбират, че по този начин си присвояват идеите и текста на автора.

Объркването между плагиатство и перифразиране е една от основните културни причини за плагиатството. Изследванията показват, че до 60% от студентите не могат да направят разлика между перифразиран и плагиатстван текст. Проблемът става сериозен, когато студентите трябва да перифразират непозната лексика и технически термини. Изследване, публикувано в Psychological Reports установява, че „студентите стигат до плагиатство, когато са изправени пред задачата да перифразират непонятен технически текст, за който те нямат правилните познавателни ресурси, с които да го обработят“ <юли 2014, www.mga.edu/student.../plagiarism/why.aspx >

Невъзможността да се направи разграничение между плагиатстван текст и перифразиран текста, както и неправилно позоваване на източници, често са първопричините за неумишлено плагиатство.

Объркване за терминологията е друг проблем, който стресира студентите и докторантите и увеличава тяхното объркване и безпокойство. Мнозина не правят разлика и/или не могат да разберат разликата между доклад и есе, между експозе и аргументация, между тема и теза. А термините „анализ“ и „обсъждане“ със сигурност стоят в началото на списъка на всички времена с объркващи термини (Къртис 2011).

Не на последно място сред културните причини е спадането на равнището на културата в сферата на висшето образование и науката, където спо-

ред Hanrahan доминират меркантилни отношения от вида „продавач-клиент“, където дипломата е това, което се купува или добива с всички средства. За съжаление дипломата вече не е средството за показване на получените в университета или научната организация знания и навици (Ханрахан 2008).

Академични причини

В науката у нас е прието дисертацията да се пише, обсъжда и защитава в определен социален кръг от специалисти в дадена област, към който принадлежат научният ръководител и дисертантът. Недопустимо е дисертация, преминала през всички тези инстанции, да е плагиатствана или да има плагиатство в нея. Затова липсата на строг контрол от страна на колегията е една от най-сериозните академичните причини за плагиатството (Ефимова 2012).

У нас при заявяване на дисертационна тема и при защита на дисертация не се използва информационното опониране. Тук трябва да подчертаем, че информационното опониране позволява да се прекратят малко ефективни научни разработки.

Бих искала да засегна и една тема, свързана с отношенията на дисертанта с институцията, в която се защитава дисертацията или се придобива научно звание. Напоследък у нас се наблюдава практика на лица, заети в бизнеса или в управлението на страната, да придобиват висше образование или научни степени. По силата на техните властови или финансови позиции при защитата на дипломни или дисертационни работи почти липсва контрол.

Ултимативното изискване и конкуренцията за добри показатели и висока публикационна активност също могат да доведат до плагиатство < септември 2014, [polit.ru/article /2007/08/24/plagiat/](http://polit.ru/article/2007/08/24/plagiat/)>.

За да получат по-висока оценка при атестацията, учените и докторантите прибягват до публикуването на повече публикации, при много от които се наблюдава автоплагиатство, републикуване, завоалирано плагиатство, което е умишлено плагиатство.

Други причини за плагиатството са мързел да се направи собствено проучване на дадени въпроси; икономия на време, тъй като изследователската дейност изисква време, безидейност и липса на изследователски умения, липса на мотивация за разработване на собствени идеи, липса на собствена гледна точка (Ивойлова 2009).

Много студенти поради липса на изследователски умения не знаят как да търсят в каталога на библиотеката, не познават базите данни за търсене на

информация или други информационни източници.

При студентите и докторантите се наблюдават проблеми при оценка на източници от интернет. Много от тях не знаят как да се направи критична оценка на източници в интернет. Използването на непроверени и неминали през оценката на научната общност източници може да повлияе на процеса на научни изследвания.

Юридически причини

В българското законодателство с плагиатството се занимават Законът за развитие на академичния състав на република България (ЗРАСРБ), ЗВО (Законът за висшето образование), Законът за авторското право и сродните му права, Наказателният кодекс (Раздел VII). За съжаление в ЗРАСРБ в чл. 35 (1), т. 1 е записано: „Освобождава се от академична длъжност лице, когато бъде установено, че трудовете или значителни части от тях, въз основа на които е придобита научна степен или е заета академична длъжност, са написани или създадени от друго лице“. В Правилника за прилагане на ЗРАСРБ липсва глава „Контрол“. Не се споменава в Закона и Правилника кой носи отговорност за даване на рецензия или становище за труд с установено плагиатство или с други думи, оценителите, неустановили или прикриващи плагиатството, остават ненаказани. Дава се право на министъра на образованието и науката да решава казусите с плагиатството, без той да е оторизиран да извършва тази дейност като министър.

В ЗВО няма член(ове), засягащи плагиатството от страна на студентите и преподавателите. В член 58, ал.1, т. 4 само е казано, че „при доказано по установен ред плагиатство в научните трудове“ членът на академичния състав се освобождава от длъжност.

Прилагането на НК (Наказателния кодекс) създава омагьосан кръг. Прокурорът при събиране на доказателства вместо да сравни текстовете, връща сигнала в същата институция, която вече е дала положителен вот за плагиатстване.

В крайна сметка законодателството е пренебрегнало плагиатството и поради тази причина плагиаторът и неговият „защитник“ рецензентът остават юридически ненаказани.

Първото, което трябва да се направи в това отношение, е да се засили персоналната отговорност на рецензентите. Те са тези, които трябва да познават литературните източници и да преценяват от кои източници са взети тек-

стове или данни. Те дават оценка както за качествата на рецензираните трудове, така и за личните качества на кандидата. Отговорността на рецензентите е от особено значение за магистърските и бакалавърските тези. Непосочването на плагиатствани текстове в тезите показва на студентите, от една страна, невежеството, безотговорността на преподавателите, тяхната позиция по отношение на плагиатството, а от друга страна, те остават с впечатлението, че плагиатстването не е лошо, осъдително от обществото явление.

След разкриване на видовете плагиати и плагиатори и по-голяма част от причините за плагиатството бих искала да представя резултати от изследване на плагиатството във висшето образование в Близкоизточния технически университет в Анкара (Ерета 2010). Данните се препокриха частично с проведеното анкетно (не представително) проучване сред студенти и докторанти от СУ, УНИБИТ, ЛТУ и 3 института на БАН.

Турските изследователи описват следните най-често посочваните фактори: проблеми с ползването на чужд език (32,40%), времеви ограничения (31,10%), липса на знания за плагиатството (25,70%), претоварени изисквания (18,90%), липсата на идеи за работата/заданието (17,60%), липса на интерес към темата (13,50%), трудности при разбирането на заданието (12,20%), неразбиране на заданието (12,20%), липса на достатъчно академични умения (10,80%), липса на уважение или интерес към ръководителя (5,5%), липсата на наказание за плагиатство (5,5%).

Според българските студенти на първо място е липса на знания за плагиатството (42%) и знания за цитирането на използваната литература (55%), трудности при разбирането на заданието (21%), липсата на идеи за работата/заданието (19%), липса на интерес към темата (17%), времеви ограничения (16%). Интересно е да се отбележи, че българските респонденти не посочват фактори като проблеми с ползването на чужд език и липсата на наказание за плагиатство.

В заключение трябва да се подчертае, че проблемът за плагиатството в науката е сериозен, но ...докато в обществото не се създаде атмосфера на нетърпимост към него, всички добри намерения ще останат нереализирани.

ЛИТЕРАТУРА

Демина 2007: Демина, Н. Наука „Copy – Paste” < polit.ru/article/2007/08/24/plagiat/>

- Ерета 2010: Ereta, Esra and Tuba Gokmenoglu. Plagiarism in higher education: A case study with prospective academicians. – *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2010, vol. 2, pp. 3303–3307.
- Ефимова 2012: Ефимова, Г. З., М. Кичерова. Анализ причин академического мошенничества и их классификация. – Интернет-журнал «Науковедение», 2012, № 4. < <http://publ.naukovedenie.ru>>
- Ивойлова 2009: Ивойлова, И. Украденные мысли. Половина студенческих рефератов и курсовых скачивается из Интернета. // *Российская газета* № 4, 830, 20 января 2009.
- Къртис 2011: Curtis, Guy J. and Razma Popal. An examination of factors related to plagiarism and a five-year follow-up of plagiarism at an Australian university. – *International Journal for Educational Integrity*, 2011, vol. 7, № 1, June 2011, pp. 30 – 42.
- Мапуле 2010: Mapule, Patricia Sentleng. Plagiarism among undergraduate students in faculty of applied sciences at South African higher education institution. November 2010. < [etd.uwc.ac.za/.../ Sentleng_MBIBL_2010.pdf?...1](http://etd.uwc.ac.za/.../Sentleng_MBIBL_2010.pdf?...1)>
- Одрей 2013: Awdry, Rebecca and Rick Sarre. An investigation into plagiarism motivations and prevention techniques: Can they be appropriately aligned? – *International Journal for Educational Integrity*, 2013, vol. 9, № 2, Decembre 2013, pp. 35 – 49.
- Плагиатството: Plagiarism Prevention Guide: Why Students Plagiarizm. <www.mga.edu/student.../plagiarism/why.aspx>
- Поис 2005: Поис, А. Особое мнение. < log-in.ru/books/osoboe-mnenie-pois-apat-k-sebea>
- Причины: Reasons for Plagiarism – University of Alberta Library Guides. <guides.library.ualberta.ca/content.php?pid...sid...>
- Учените: Scientists revolve to crack down on fraud. <www.esf.org/.../scientists-resolve-to-crack-down>
- Ханрахан 2008: Hanrahan, M. Plagiarism, instruction, and blogs/Student Plagiarism in an online world: Problems and solutions. Ed. By T. Roberts. Hershey, N. Y